

Small architectural forms as inalienable elements of town space, by means of which it is possible to attain a composition equilibrium and create the comfort terms of rest and cultural development, are considered in the article. It is found out, that sculptural groups in combination with other types of МАФ have not only an aesthetic value but also participate in the construction of proportion and space scale. It is well-proven that a sculpture, provided with artistic lines and organically related to the natural environment, gives to territory of bright uniqueness.

Key words: *small architectural forms, composition, space, sculpture.*

УДК 72.012 : 72.04(477.8)

Володимир Шпільчак, Уляна Шпільчак

ВРАХУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЦІННОСТІ ІСТОРИЧНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ЙОГО РЕГЕНЕРАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ)

Стаття стосується проблеми оновлення міського історичного середовища. Визначаються критерії цінності містобудівних об'єктів. Розглядаються напрями розвитку міського середовища міст Західної України.

Ключові слова: *середмістя, методи трансформації міського середовища, композиція, стиль.*

Дослідження зумовлене необхідністю теоретичного обґрунтування процесів трансформації історичного міського середовища. Середмістя відіграє важливу роль, оскільки, часто з ним асоціюється все місто. Як правило у центральній частині міст розміщені найбільш цінні архітектурні об'єкти з точки зору художності й історичності. Вони відзначаються розпізнавальною індивідуальністю і формують неповторний образ. Самобутність кожного міста, його індивідуальні риси – це калейдоскоп певних чинників: жителі, архітектура, ландшафт та ін. Незважаючи на те, що місто зазнає постійних модифікацій і змін, важливо зберегти його характерний історично сформований образ.

Мета статті – з'ясувати особливості процесу трансформації історичного міського середовища в Західній Україні у новітній період, охарактеризувати критерії цінності архітектури. Завдання дослідження: висвітлення тенденцій перетворень в архітектурі міста, вироблення рекомендацій щодо регенерації міського середовища.

Історичні будівлі, малі архітектурні форми і ландшафт міста сприймаються як зберігачі історичної пам'яті. Оскільки, процес трансформації історичного міського середовища є складним і багатоаспектним, існує потреба глибокого дослідження особливостей таких перетворень і формування методики їх проведення. В кожному окремому випадку необхідно проводити детальне вивчення архітектури міста, оцінку історичних містобудівних об'єктів, виділення пам'яток архітектури і будівель, які дисгармоніюють з історичною забудовою, а також комунікацій (просторові елементи), ландшафтних складових середовища. Проблема трансформації історичного міського середовища недостатньо вивчена. Це питання досліджувалися науковцями: М.Бевзом, В.Вечерським, Є.Водзинським, А.Рудницьким, Б.Посацьким, В.Тимофієнком, Б.Черкесом та ін.

При розгляді даної теми доцільно спиратись на нормативні основи. Проблема оновлення міського історичного середовища окреслена на законодавчому рівні і представляє сучасну методичну базу, через Закони України «Про охорону культурної спадщини» (від 08.06.2000р., зі змінами і доповненнями, внесеними 16.12.2004), «Про основи містобудування (від 16.11.1992 р. зі змінами, внесеними 08.02.2001 р.), «Про архітектурну діяльність» (від 20.05.1999 р.) «Про планування і забудову територій» (від 20.04.2000р.) тощо. Встановлені нормативи урегульовують питання, пов'язані з обмеженнями і раціональним використанням територій історичних ареалів та об'єктів, охорони і збереження історико-культурних пам'яток, визначення нової термінології, тощо.

Зустрічаються різні підходи до перетворень у міському середовищі, зокрема: регенерація, ревалоризація, ревіталізація, тощо. У кожному конкретному випадку використовуються інші методи. Регенерація спрямована на відтворення втрачених частин архітектурних ансамблів, комплексів, будинків і споруд, використовуючи прийоми компенсаційного будівництва, реконструкції, модернізації. Ревалоризація в архітектурі застосовується для «підвищення архітектурно-художньої цінності» передбачає використання принципів роботи: реставрації цінних об'єктів, реконструкції менш цінних і консервації окремих зразків, чи ансамблів. Ревіталізація, як «комплекс заходів

спрямовується на підвищення функціональної значущості», тому шляхом модернізації, реконструкції, ремонту у архітектурних об'єктах присвоюються нові функції, або відтворюються втрачені [4, с. 250–251]. Відповідно до потреб міста обираються варіанти оновлення історичного середовища.

Історико-культурна важливість і цінність містобудівних об'єктів є різною. Їх цінність визначається такими критеріями як давність, оригінальність вирішення, складність історії розвитку, зафіксована у архітектурно-просторовій структурі, високі естетичні якості окремих будівель, вдале вписання у ландшафт, присутність пам'яток архітектури, монументального мистецтва та ін. Відповідно підхід щодо трансформації повинен включати не тільки вивчення окремих об'єктів, а й комплексне дослідження історичного середовища. Слід також зазначити, що образ міста у сприйнятті проєктанта-фахівця і сприйняття того ж середовища пересічного жителя можуть відрізнитися. Сама відмінність у сприйнятті архітектури є природною, але важливо, щоб такі відмінності не були кардинальними.

Науковці виділяють три основні категорії містобудівних об'єктів за цінністю: пам'ятки містобудування, значний містобудівний об'єкт і рядовий містобудівний об'єкт. До першої категорії відносять забудову, яка має «індивідуальне об'ємно-просторове та планувальне вирішення, що характеризує містобудівну культуру певного періоду і відіграє важливу роль в композиції та образі міста й концентрує в своїх межах пам'ятки історії і культури [1, с. 236]. Прикладом таких об'єктів може служити забудова історичного центру у Львова, Кам'янець-Подільського, тощо. Основним напрямом роботи з такими об'єктами є дослідження і реставрація. Заходи щодо оновлення об'єктів цієї категорії повинні спрямовуватись у руслі консервації, музеєфікації, а відтворення втрачених фрагментів – шляхом наукової реконструкції.

До другої категорії відносяться містобудівні ансамблі, що становлять історико-мистецьку спадщину і розташовані у межах середмістя. Наприклад, площі Шептицького і Вічевий майдан в Івано-Франківську, площі Злуки і М.Грушевського у Луцьку, Центральна і Соборна площі у Чернівцях та ін. конкретні вияви. У даному випадку можна застосовувати тільки методи наукової реконструкції, часткової модернізації. Оновлення цих пам'яток необхідно спрямовувати виключно у руслі спадкоємності.

Третя категорія об'єднує забудову історичної частини міста, збереження і розвиток якої дозволяється проводити методами модернізації, а також комплексної реконструкції [1, с. 236]. Прикладом такої ситуації є центральні вулиці історичних міст Західної України, як вул. Незалежності, Шевченка, Чорновола у місті Івано-Франківську, вул. О. Кобилянської, Головна, Руська, Українська у Чернівцях, тощо.

Перетворення міського середовища повинне спрямовуватись на виявлення художньої цінності як окремих об'єктів так і вулиць та площ. Образний лад міського середовища формується взаємодією просторових образів і акцентних, фонових елементів архітектурних мас. Основою художньої виразності історичної забудови є співвідношення об'ємних і просторових форм, композиційна, стильова узгодженість архітектурних елементів, художня виразність, пластичність елементів. Образну характеристику вулиці можуть збагачувати будівлі насичені низкою композиційних акцентів, вдалих колірних чи фактурних співвідношень. Малі архітектурні форми і елементи ландшафтного дизайну у ракурсі естетики доповнюють забудову міста, можуть підсилювати композиційне звучання, а можуть і дисонувати із навколишнім устроєм.

Характерною рисою історичного міського середовища є повторення певного образного стереотипу з нюансними відхиленнями від нього в кожному з об'єктів. Науковці стверджують, що «такий важливий художній критерій як композиційна цілісність ансамблю визначається не стільки стильовою єдністю, скільки втіленням принципу повтору... Варіативний повтор поряд з контрастами, обумовленими опозиційним характером парадигматичних зв'язків між елементами образної системи мови архітектури, визначають два основних принципи формування ансамблю: композиційні контрасти на синтагматичному рівні формоутворення і композиційна єдність, обумовлена застосуванням принципу варіативного повтору» [6, с.248]

Важливою складовою формування образу міста є історичний ландшафт, який крім природних, географічних особливостей є вираженням матеріальної і духовної культури народу, представлений системою художньо-поетичного вираження його життя і діяльності. Науковці зазначають, що складовими елементами ландшафту міста є: «природні, які задаються географічними особливостями; архітектурно-будівельні, що представлені у вигляді будівель і споруд; соціальні, що відображають наявність певного етносу і його культурологічні та виробничі особливості [4, с. 289].

В традиції трансформації історичного середовища міст Західної України є період (1950–70 рр.) з нігілістичним ставленням до спадщини минулого. В українській архітектурі ці тенденції проявились

ще у 1930-х роках (приклад – Київ, Харків). У зв'язку з політичним тиском і бажанням перетворення історичних міст за «соціалістичним типом» відбулася заміна властивої українському містобудуванню ідеї міста як самодостатньої організованості на іншу, «яка не мала витоків у вітчизняній культурі, ідею міста як одного з функціональних елементів державного механізму, підпорядкованого господарському плану» [2., с. 188]. Це проявилось у включенні в історичне міське середовище будівель іншої масштабності і стильового вирішення, у заміні міських орієнтирів, тощо. Такі негативні тенденції особливо помітні у м. Дрогобич, де будівлі примітивізованого функціоналізму розміщені поряд з пам'ятками архітектури і неузгоджена поверховість новобудов з історичним середовищем.

В останнє десятиліття тривожною тенденцією у перевореннях історичного середовища стало в окремих випадках домінування комерційного фактору. Це проявилось, наприклад, у розміщенні в центрі міста будівель завищеної поверховості і невідповідної масштабності [7, с. 255] Економічний інтерес у формуванні нинішнього вигляду міст відіграє чи не провідну роль. У світлі цих реалій нерідко нехтуються засади гармонійного розвитку: врахування особливостей попередньо сформованої композиції міста з її домінантами і акцентами, масштабами, силуетом, тощо. Випадки неналежного ставлення до історичного середовища є непоодинокі і зустрічаються по всій Україні.

Особливо гостро проявилися наслідки недбалої пам'ятко-охоронної політики в Івано-Франківську: теперішні трансформації завадили місту претендувати на почесне включення до списку пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Наприклад, конкретні вияви маємо у спотворенні композиції історичного ансамблю площі Ринок. Дисонантами є новозбудовані вставки на пл. Ринок, 4, будинку «Арс-Дім» на пл. Ринок, 14, склобетонної будови «Легенда-центр» на вул. Вітовського, 7 [5, с. 97–98]. Такі будівлі аж ніяк не вписуються в архітектурний ансамбль основної історичної площі міста. Вони порушують попередньо сформовані масштаби і пропорції, художньо-стильову гармонію ансамблю, ретроспективний образ, нівелюють цінність історико-культурної спадщини середмістя. Тому виходить так, що основна домінанта – міська ратуша, композиційно втрачає своє значення. Порушення композиції, просторових зв'язків між елементами міського середовища у даному випадку породжує відчуття нагромадження і тісноти.

Будівлі різняться за характером впливу на міське оточення. Побудова нової споруди повинна узгоджуватись з історичним середовищем. За принципом впливової дії нових будівель їх можна поділити на три групи: будинки, які доповнюють забудову, будинки, які змінюють її, нейтральні до оточення.

Залежно від впливової дії і цінності конкретного об'єкта використовуються різні підходи щодо перетворень міського середовища. Стосовно цінної історичної будівлі, пам'ятки архітектури найбільш прийнятною є реставрація, чи реконструкція будівлі з максимальним наближенням до існуючої архітектурної стилістики. У випадку менш цінних архітектурних об'єктів можлива заміна об'єкта без послідовного зв'язку із раніше сформованим середовищем стосовно стилістики і композиції.

Художнє відображення середовища вимагає оцінки предметів і явищ міського середовища, яка би представила із мозаїки відомостей цілісну картину. Виразний мистецький твір створений за допомогою пластичних засобів і дизайнерських прийомів, чи то архітектурний ансамбль, чи певна споруда, пізніше стає асоціацією тієї місцевості, до якої вона приналежна. Адже, форма може містити символічне, алегоричне або атрибутивне навантаження. Проблема виразності впливає із доступності «мови форми». Тому знаки-символи, що складаються історично і на ґрунті певної культури, створюють особливий характер міста. Отже, ідея прочитується тоді, коли матеріал художнього образу адекватний до епохи і місця, в якому він застосовується [8, с.45–46].

Висновки. Дизайн міського середовища у новітній період проходить двома напрямками. Перший формується на засадах контекстуалізму, тобто, зберігається послідовний зв'язок із попередньо створеним архітектурним середовищем, гармонізація за принципами ансамблевості, але не без певних відмін, які би вказували на їх приналежність до теперішнього часу. Другий же різко обриває зв'язок із усталеним порядком і працює на контраст композиційний і стильовий. Різні напрями розвитку міст пояснюються відмінностями їх стратегій розвитку, які би якнайкраще відображали сутність і репрезентували характер спрямованості місцевості.

Визначено, що образ міста виражається через предметні асоціації. Архітектура, ландшафт у даному випадку сприймається символічно і передає ідейний зміст міських осередків. У більшості випадків історичні міста постійно змінюються, внаслідок цього їх образ теж розвивається. Тому є важливим зберегти ту художню виразність, яка створює неповторний характер місцевості.

1. Водзинський Є. Питання охорони містобудівної спадщини [Текст] / Є. Водзинський // Архітектурна спадщина України. Вип. 1 / За ред. В. Тимофієнка. – К. : Пам'ятки України, 1994. – С. 231–238.
2. Гончаренко М. Практика реконструктивних робіт в Україні 1930-х років [Текст] / М. Гончаренко // Архітектурна спадщина України. Вип. 1 / За ред. В. Тимофієнка. – К. : Пам'ятки України, 1994. – С. 188–195.
3. Мардер А. Архітектура: Короткий словник-довідник [Текст] / А. Мардер, Ю. Євреїнов, О. Пламєницька та ін: За ред. А. П. Мардера. – К. : Будівельник, 1995. – 335с.
4. Ремешило-Рибчинська О. Впливи християнської символіки на формування образу історичних ландшафтів [Текст] / О. Ремешило-Рибчинська // Народознавчі зошити. – 2003. – № 1–2. – С. 288–291.
5. Соколовський З. Проблема збереження архітектурної спадщини Івано-Франківська [Текст] / З. Соколовський // Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції Сучасні проблеми та інноваційні методи розвитку проектування. – 2011. – С. 97–103.
6. Ходорковський Ю. До питання про визначення художньої цінності історичної забудови міст України [Текст] / Ю. Ходорковський // Архітектурна спадщина України. Вип. 1. За ред. В. Тимофієнка. – К. : Пам'ятки України, 1994. – С. 239–249.
7. Шпільчак В. Станіславів – Івано-Франківськ : Місто давнє і сучасне [Текст] / В. А. Шпільчак, З. Б. Соколовський, М. Головатий. – Львів : Світ, 2011. – 296 с.
8. Шпільчак У. Моделювання художнього образу міського середовища. [Текст] / У. В. Шпільчак // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – №2. – 2011. – С. 192–197.

Стаття стосується проблеми оновлення міської історичної середовища. Визначаються критерії цінності градостроительських об'єктів. Розглядаються напрями розвитку міської середовища міст Західної України.

Ключові слова: центр міста, методи трансформації міської середовища, композиція, стиль.

This article deals with the problem of transformation of the historical area of the city. The criteria values of urban objects are defined. The development directions of the urban environment of cities in Western Ukraine are considered.

Key words: central part of city, methods of transforming the urban environment, composition, style.

УДК 792.07

Надія Кукуруза

ДИНАМІКА ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПОЗИЦІЇ В СЦЕНІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті вперше проаналізовано мистецькі здобутки видатних українських акторів, які присвятили себе мистецтву художнього слова, зокрема в літературній композиції.

Ключові слова: літературна композиція, мистецтво художнього слова, сценічне мистецтво, літературні концерти.

Актуальність дослідження літературної композиції в сценічному мистецтві зумовлена тим, що, по-перше, вона, як мистецтво художнього слова, досить динамічно розвивалася у ХХ столітті; по-друге, потребує аналізу творчості видатних українських акторів, які присвятили себе цьому мистецькому напрямку.

Мета пропонованої статті – розкрити динаміку літературної композиції в періоди її становлення і розквіту на основі аналізу мистецьких здобутків окремих видатних українських акторів-читців.

Роком народження літературної композиції вважається 1924-й. Першими акторами, котрі відійшли від театру і повністю присвятили себе мистецтву художнього слова у формах літературного театру, стали в Росії О. Я. Закушняк і В. М. Яхонтов. О. Закушняк відкрив шлях читця-оповідача. В. Яхонтов, навпаки, проявив у своїй творчості великі можливості синтезу художнього слова з іншими видами і жанрами мистецтва [1, с. 91].

© Кукуруза Н., 2012–2013